

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א לפרשת יתרו תש"פ¹

(נכתב ונערך על פי שיחות משנים קודמות)

לא תחמד ולא תתאוה - איך נקיים מצוות אלו?

באופן אחר.

התורה מצוה, "כך השמר לך ושמר נפשך מאד, פן תשפח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך, והודעתם ללבני ולבני בנתי, יום אשר עמדת לפני ה' אלוקיך בחרב" (דברים ד, ט-י). כלומר, התורה רוצה שמעמד הר סיני לא יהיה אצלנו מאורע שקרה פעם, לפני אלפי שנים, אלא מאורע שאדם חי איתו כל הזמן⁶, וכך ילמד תורה לדורות, באימה וביראה וברתת ובזיע, כמו שהיה במעמד הר סיני⁷ (עי' ברכות כב, א). אמנם קשה לנהוג כך למעשה, אבל כך התורה רוצה שיהודי יחיה, עם אותו רגש של מעמד הר סיני.

והנה נתאר לעצמנו: באותם רגעי אימה ויראה של מעמד הר סיני, אם מישהו היה שואל אותי: "האם חומד אתה כרגע את בית חברך"? ... מה הייתי אומר לו? אם הייתי מצליח בכלל לפתוח את הפה, הייתי אומר לו: "ודאי שלא! אפילו את ביתי שלי אינני חומד עכשיו, כל שכן שלא את בית חברי. למה? - כי 'נפשי יצאה בדברו'! (שה"ש ה, ו) ישראל כל כך נמשכו אז לקב"ה, עד שפרחה נשמתן (שבת פח, ב). התפשטו לגמרי מגשמיותם, והיו דבוקים רק ברוחניות.

ממילא לא קשה קושיית האבן עזרא, איך אפשר לצוות על האדם שלא לחמוד. שכן, אם נחיה תחת הרושם של מעמד הר סיני, לא נתאוה לממון החבר⁸. לא שייך לחמוד את בית החבר, כשחיים בהרגשה של מעמד הר סיני.

ובאמת, גם בלי להרחיק עד מעמד הר סיני, הרמ"א הרי מתחיל את הגהותיו ל"שולחן ערוך" בכך ש"שניתי ה' לנגדי תמיד הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים", ו"שישים האדם אל לבו, שהמלך הגדול הקב"ה, אשר מלא כל הארץ כבודו, עומד עליו ורואה במעשיו". גם אם אדם יחיה בהרגשה הזו, לא שייך שיחמוד את בית חברו. כמובן, לא קל להגיע למדרגה הזו, לחיות כל רגע בהרגשה (ולא רק בידעיה) שהקב"ה "עומד עליו ורואה במעשיו", אבל בהתחשב בדברי הרמ"א האלו, שמקורם ברמב"ם (מורה נבוכים ח"ג פנ"ב), כבר לא קשה כל כך איך התורה דורשת מישראל דבר כזה, "לא תחמד בית רעך", "ולא תתאוה בית רעך... וכל אשר לרעך". כשמרגישים שנמצאים נוכח פני ה', אין מקום לחמוד ולרצות דברים אחרים.

עצה נוספת להנצל מאיסור "לא תתאוה" - "ובו תדבק"

אחת מתרי"ג מצוות עשה הרי היא מצות "ובו תדבק" (דברים י, כ; מנאוה הרמב"ם בסהמ"צ מ"ע ו, והחינוך במצוה תל"ד), להיות דבוק בקב"ה. חז"ל כבר שאלו על כך: וכי אפשר לאדם לידבק בשכינה?! והרי נאמר: "כי ה' אלוקיך אש אכלה" (דברים ד, כד)

איך יתכן שלא לחמוד? - ביאורו של האבן עזרא

הקב"ה ציוה בעשרת הדברות: "לא תחמד בית רעך... ועבדו ונאמתו ושורו ונחמרו, וכל אשר לרעך" (שמות כ, יד). ובדברות האחרונות - "לא תתאוה בית רעך, שדהו ועבדו ונאמתו שורו ונחמרו, וכל אשר לרעך" (דברים ה, יח).

וכתב האבן עזרא: "אנשים רבים יתמהו על זאת המצוה, איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו, כל מה שהוא נחמד למראה עיניו" (אב"ע שמות שם). אפשר לומר לאדם לא לגנוב, לא לגזול, לא להפציר בחברו למכור לו כשאינו רוצה, אבל איך אפשר לומר לאדם לא "לחמוד" איזה דבר? הַתְּמַדָּה הרי אינה תלויה בכלי המעשה, אלא בלב, ועל הלב אי אפשר לכאורה לשלוט!

אמנם יש ראשונים שלומדים ש"לא תחמד" פירושו שלא ילחץ על חברו למכור לו דבר שחבירו לא מעוניין למכור, ו"לא תתאוה" פירושו שאפילו בלבו לא יחשוב מחשבות כיצד לקנות מחבירו חפץ זה, כשהוא משער שחבירו לא ירצה למכור (עי' רמב"ם הלכ' גולה ואבידה פ"א ה"ט וה"י), ולפי זה לא קשה קושיית האבן עזרא, שכן מעשים ומחשבות מסוג זה יש ביכולת האדם להמנע מהם², אבל כנראה דעת האבן עזרא אינה כן, ולדעתו עצם הרצון שממון חברי יהיה שלי - גם בלי לתכנן כיצד להגיע לזה - הוא רצון אסור, וכבר בעצם מחשבה זו אדם עובר על הלאו של "לא תתאוה"³. ממילא שואל האבן עזרא, איך אפשר לצוות על האדם שלא להתאוות? הרי על הלב אי אפשר לכאורה לשלוט!

אינני יודע למה הקשה האבן עזרא קושיה זו דוקא על מצות "לא תתאוה" ולא על מצוות אחרות שתלויות בלב, כמו "לא תשנא את אחיך בלבבך" (ויקרא יט, יז), או "לא תטרף את בני עמך" (שם, יח), שגם הן מצוות שתלויות בלב. אך כך שואל האבן עזרא, איך שייך לצוות על אדם שלא לרצות חפץ מסויים. עונה האבן עזרא ואומר כך: "אֲתֵן לְךָ מִשַׁל: דַּע, כִּי אִישׁ כִּפְרִי שֵׁשׁ לוֹ דַּעַת נְכוּנָה, וְהוּא רֹאֵה בַת מֶלֶךְ שֶׁהִיא יָפָה - לֹא יַחְמֹד אוֹתָהּ בְּלִבּוֹ... כִּי יֵדַע כִּי זֶה לֹא יִתְכַּן... כִּכָּה כֹּל מִשְׁכִּיל צָרִיךְ שִׂידַע, כִּי אִשָּׁה יָפָה אוֹ מִמּוֹן, לֹא יִמְצָאנוּ אָדָם בַּעֲבוּר חִכְמָתוֹ וְדַעַתוֹ, רַק כֹּאשֶׁר חָלַק לוֹ ה'... וּבַעֲבוּר זֶה, הַמִּשְׁכִּיל... יִשְׁמַח בַּחֲלָקוֹ, וְלֹא יִשִּׁים אֶל לְבוֹ לַחְמוֹד וְלִהְתַּאוֹת דַּבַּר שֶׁאֵינוֹ שְׁלוֹ. אַחַר שִׂידַע שֶׁאִשָּׁת רַעְוָה אֶסְפָּה ה' לוֹ - יוֹתֵר הִיא נִשְׁגָּבָה בְּעֵינָיו מִבַּת מֶלֶךְ בְּלִבְ הַכִּפְרִי! וְכֵן לְגַבֵּי דַבַּר שֶׁל מִמּוֹן. מִמּוֹנוֹ שֶׁל חֲבוּרָה צָרִיךְ לִהְיוֹת בְּשִׁבְלֶךָ כִּבְת מֶלֶךְ לַכִּפְרִי. שֶׁתִּבֵּן, שֶׁאֵין שׁוֹם שִׁיכּוֹת שֶׁתִּקַּח אוֹתוֹ. מִמִּילָא לֹא תִתְאוֹה לוֹ"^{4,5}.

תירוץ נוסף לשאלת האבן עזרא

והנה, אם מותר, חשבתי לתרוץ את קושיית האבן עזרא גם

בשוקולד לקנות שוקולד - זה לעניות דעתי שייך ל"לא תחמד". כל מיני פרסומות שעושים, ושירים שמכניסים בהן, וכל מיני טכסיסים פרסומיים שמטרתם להביא את האדם לרצות דבר שלא היה רוצה בו בלי זה - לעניות דעתי זוהי שאלה גדולה של "לא תחמד".

כדי להצליח להמנע בקלות מהפצת סוג כזה של פרסומת, אחד הדברים שצריך הוא - לבטוח בה'. הקב"ה משביע לכל חי רצון, מה שדרוש לי אקבל, ומה שאיני מקבל - סימן שלא דרוש לי, ולכן לא נגזר עלי שאקבל אותו. המן שישאל אכלו במדבר היה בית ספר גדול לבטחון. למדו ממנו, שמזונותיו של אדם קצובים לו, וכמה שישתדל להרויח יותר - לא יצליח להשיג יותר ממה שנגזר עליו. כשמשה אומר שיהיה עומר לגולגולת, אז "לא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר" (שמות טז, יח). לא משנה כמה זמן לקט המרבה, ואלו כלים הביא ללקיטה, אין לו בסופו של דבר יותר מן מאשר לשכנו שהביא סל קטן יותר. ללמדנו, ש"החריצות - שקר" (רמב"ן בראשית לו, טו), "ואין ריבוי ההשתדלות מועיל מאומה" (משנ"ב סי' א' ס"ק י"ג) מעבר למה שנגזר על האדם לקבל.

במדבר ראו זאת בבירור בכל יום במשך ארבעים שנה, אבל צריכים לדעת שגם בזמננו זה כך, "לא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר". אלא שבזמננו לא נגזר שיהיה לכל אחד בדיוק עומר. יש יהודים, ולהבדיל - גם גוים, שנגזר להם יותר, ויש כאלה שנגזר להם פחות, ולכן איננו מבחינים בכך ש"לא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר". אבל האמת היא שגם היום זה כך. מה שנקצב לאדם מן השמים הוא יקבל, ומה שלא נקצב לו הוא לא יקבל, ולא יעזרו לו שום השתדלויות בכל מיני דרכים לא ישרות, בתעמולה שקרית וכדו', להגדיל את רכושו. לא תהיה לו פחות פרנסה אם ינהג ביושר ועל פי דיני התורה. כמובן, הגזירה לא פוטרת אותנו מהשתדלות, חז"ל אמרו: "ויברכך ה' אלקיך בכל אשר תעשה" (דברים טו, יח), אין הברכה משתלחת אלא בפועל כפים (פסיקתא זוטרתא), צריך איזושהי השתדלות לפרנסה, אבל צריך שההשתדלות תהיה כשרה. לא תרויח יותר ע"י השתדלות לא כשרה.

ה"חפץ חיים" אמר משל על אותם חנוונים שפותחים את חנותם בשבת, בטענה שבלי זה אין להם מספיק פרנסה: משל לאדם שהיה מתפרנס ממכירת יין מתוך חבית יין שהיתה לו, ורצה להגדיל את רווחיו. מה עשה? התקין בחבית ברז נוסף, כדי שיצא יותר יין! ... כמובן, יותר פרנסה לא צמחה לו מזה... כך גם מי שעובד בשבת. הרי מראש השנה נקבע כמה פרנסה תהיה לך השנה. ממילא, אם תעבוד שבעה ימים בשבוע, לא תגרום להגדלת רווחיך, אלא רק לכך שאותה פרנסה שנגזרה עליך תגיע אליך דרך שבעה ברזים, במקום ששה¹¹...

לחפץ חיים ולאשתו היתה חנות מכולת, והוא היה מוכר בה רק זמן מועט מן היום, ובשאר הזמן היה סוגר את החנות, כדי שיקנו גם אצל חנוונים אחרים. אם היה פותח את חנותו בכל שעות היום, היו כולם באים לקנות אצלו, גם כי מצוה לקנות אצל תלמיד חכם, וגם כי היו יודעים שאצלו העסק מתנהל ביושר מופלג ובלתי מצוי. למשל, כשגילה פעם שהמשקולות שלו אינן מכוונות, הוסיף לכל מי שקנה אצלו באותו יום עוד חתיכת דג מלוח, או משהו אחר, לפצות אותם על אי הדיוק של המשקל. כלם רצו לקנות אצל החפץ חיים, לכן היה סוגר את

"אלא, כל המשיא בתו לתלמיד חכם, והעושה פרקמטיא לתלמידי חכמים, והמהנה תלמידי חכמים מנכסיו - מעלה עליו הכתוב כאילו מדבק בשכינה" (כתובות ק"א, ב). כלומר, הדרך לידבק בה' ית' היא ע"י התדבקות בחכמים: "להשתדל שישא בת תלמיד חכם, וישא בתו לתלמיד חכם, ולאכול ולשתות עם תלמידי חכמים, ולעשות פרקמטיא לתלמיד חכם, ולהתחבר להן בכל מיני חיבור" (רמב"ם הלכ' דעות פ"ו ה"ב).

אבל נראה שדברי הגמרא הם רק דרגה מסויימת של דבקות בה', למי שאינו יכול להגיע לדבקות של ממש. אבל הדבקות האמיתית היא, שאדם יהיה דבוק במחשבתו בקב"ה בלא להסיח את דעתו ממנו כלל, כמו שהגדיר ה'מסילת ישרים' את מידת הקדושה: "מתדבק תמיד בכל עת ובכל שעה באלקיות... ואפילו בשעת התעסקו במעשים הגשמיים המוכרחים לו מפאת גופו, לא תזוז מחשבתו מדבקותה העליון" (מסילת ישרים פרק כ"ו)⁹. אדם שזוכה להגיע למדרגה זו - שהיא האחרונה במדרגות שמנה הרמח"ל ב'מסילת ישרים'¹⁰, ושייכת רק למי שכבר עבד על כל המדרגות הקודמות לה והשיגן - "אפילו מעשיו הגשמיים חוזרים להיות עניני קדושה ממש", עד ש"המאכל שהם אוכלים, הוא כקרבן שעולה על גבי האֲשִׁים", כי אינו אוכל להנאת עצמו, אלא לצורך עבודת ה'. ועל כן, הנותן אֶל לאדם כזה, הוא כמקריב קרבן על גבי המזבח, כמו שאמרו חז"ל: "הרוצה לנסך יין על גבי המזבח, ימלא גרונו של תלמידי חכמים יין" (יומא ע"א, א).

הרמב"ם אומר, שרק ארבעה אנשים הגיעו לכך, שבכל מה שעשו, היו תמיד דבוקים בקב"ה, והם: משה רבינו, ושלוש האבות הקדושים (מורה נבוכים ח"ג פנ"א). אבל למעשה זוהי מצנת עשה לכל אחד ואחד מישראל, להשתדל להדבק בה' כפי מדרגתו. הנביאים ודאי הגיעו למדרגה גבוהה של דבקות בה', וכן שאר צדיקי ישראל, כל אחד לפי מדרגתו, הגיעו לדבקות בקב"ה, וגם אנו הרחוקים מאד מהדרגות הגבוהות של האבות הקדושים ומשה רבינו, איננו פטורים מלקיים מצנת עשה זו כפי יכולתנו, להתקרב עד כמה שאפשר לדרגה הזאת. וכשדבקים בה' - כבר אין קושיה, איך צייתה התורה על האדם "לא תחמד". כי המחשבות תפוסות בדברים אחרים. "לא תזוז מחשבתו מדבקותה העליון".

פרסומת שיש בה משום "לא תחמד"

עוד חשבתי בקשר למצות "לא תחמד", בלי קשר לקושיה האבן עזרא, שכלול במצוה זו גם חלק מהתעמולה שעושים, וכל מיני פרסומות שעושים, בעניני מסחר. אינני מדבר על תעמולה של שקר, שאדם אומר על מוצר שהוא מוכר שהוא בריא, ובאמת הוא לא בריא, או כל כיוצא בזה, שזה ודאי אסור, ויש בזה איסור אונאת ממון. אבל גם במקרה שאין כאן הונאה, אלא שאדם עושה תעמולה כדי לשכנע אנשים לקנות מוצר שהם בעצם לא רוצים בו - לעניות דעתי עוברים בזה על איסור "לא תחמד". כי מאי נפקא מינא אם אדם חומד חפץ של חברו ומוכן לשלם עבורו כסף, או שהוא חומד את כספו של חברו ומוכן בשביל זה לספק חפץ? בשני המקרים הוא עובר לדעתי על איסור "לא תחמד". זהו אחד המכשולות בחיי המסחר - התעמולה. מותר לפרסם מה אני מוכר, ומותר לפרסם היכן אני מוכר, ומתי החנות פתוחה, אבל לנסות לשכנע מי שלא מעוניין

איש התנגדו לביטוח חיים, והג"ר משה פיינשטיין זצ"ל היה בעד ביטוח חיים (עי' אגרות משה או"ח ח"ב סי' קי"א, ויחזה דעת ח"ג סי' פ"ה). הסברה להתיר היא, שלמה ימות וישאיר את אלמנתו או את יתומיו על הציבור? אם הוא יכול לדאוג שהאלמנה והיתומים יתפרנסו, אדרבא שיעשה זאת הוא! אך אלה שהתנגדו טענו, שאדרבה, לפעמים הביטוח עצמו יגרום שיתקצרו ימיו, כי לפעמים לאדם מצד זכויותיו כבר לא מגיע לחיות, והקב"ה נותן לו חיים כדי שיהיה מי שידאג לאשתו ולילדיו. אבל אם אשתו וילדיו מובטחים, ממילא הוא יכול כבר למות ח"ו.

על כל פנים, צריך בטחון בה' גם בפרנסה וגם בדברים אחרים, לא ללכת בדרכים שהן אסורות על פי התורה, או פוגעות בזולת. למרות שבסופו של דבר זה לא יפגע בזולת, כי הקב"ה לא יתן לו להצליח לפגוע בזולת שלא בצדק, אבל לאדם מצידו אסור לנסות להתעשר על חשבון הזולת. צריך לבטוח בקב"ה, לדעת שממון של יושר הוא ממון כשר, וממון שלא בא ביושר, הוא "פְּנֵשֶׁר יַעֲוֹף הַשְּׁמַיִם", כמו שאמר שלמה המלך.

החנות, כדי שגם ליהודים אחרים תהיה פרנסה. לא רצה להתחרות ולפגוע בפרנסה של יהודים אחרים. גם זה אחד הדברים שצריך להזהר בהם, לא להיות משיג גבול של חברו, לא לרדת לאומנתו של חברו, כפי פרטי ההלכה בזה (עי' שו"ע חו"מ סי' קנ"ו).

הגר"א כתב באגרת שלו, שלא כדאי שאדם יטרח להשאיר ממון ליורשיו, שהרי לכל אדם מגיע מה שנקצב לו מהשמים, וא"כ אין צורך להניח ליורשיו ירושה. הגמרא מביאה, שריש לקיש כשנפטר, הותיר אחריו קב של כרכום (גיטין מז, א), והוא אמר על כך: "וְעֲזָבוּ לְאַחֲרָיִם חֵילָם" (תהלים מט, יא). מה אכפת לו שליוורשים יהיה קב של כרכום? כי חבל לו על הזמן שהשקיע כדי להשיג את הקב הזה. במקום זה היה יכול ללמוד עוד משנה, או פסוק, או הלכה, במקום שילך ליורשים שלי. שלמה המלך אומר: "אַל תִּיָּגַע לְהַעֲשִׂיר, מִבִּינְתֶּךָ חֶדְלִי" (משלי כג, ד). אל תתאמץ להיות עשיר. למה? - "כִּי עֲשֵׂה יַעֲשֶׂה לּוֹ כִּנְפִים, כְּנֶשֶׁר יַעֲוֹף הַשְּׁמַיִם" (שם, ה). אם תשיג מה שלא מיועד לך, לא יהיה לך מזה כלום, והעושר יברח ממך.

ובכל זאת, יתכן שמה שלא צריך להתאמץ להשאיר ליורשים, זהו רק כשהיורשים יכולים לפרנס את עצמם. אבל אם יש לאדם ילדים קטנים, שאם לא יוריש להם מאומה הציבור יצטרך לפרנס אותם, בכהאי גוונא אולי לא ראוי להטיל את בניו על הציבור שיפרנס אותם.

דנים הרבה על השאלה, אם טוב לעשות ביטוח חיים. היו גדולים שהתנגדו לביטוח חיים, כמדומני החפץ חיים והחזון

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [הרב פרסם מאמר בענין זה בכתב העת "ירושנתנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' קי"ח].
הקשר שציין אליו הרב שליט"א בפרשתנו: "עֲתָה יַדְעֵתִי כִּי גָדוֹל ה' מִכָּל הָאֱלֹהִים" (שמות יח, יא) ⇔ "אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן הַשָּׁמַיִם הִפְרִתִי עִמָּכֶם" (שם כ, יח).
קשר נוסף: "וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֵתֵן מִשֵּׁה עֲלֵה וַיְבָרְכֵם לְאֱלֹהִים" (שם יח, יב) ⇔ "וַיְבָרְכֶתְ עֲלֵיו אֶת עֲלֵתֶיךָ וְאֶת שְׁלֹמֶיךָ" (שם כ, כ).
קשר נוסף: "כִּי אֶלֹהֵי אֲבֵי בְעֻרֵי" (שם יח, ד) ⇔ "כָּכֵל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲזַכִּיר אֶת שְׁמִי אֲבֹא אֵלֶיךָ וּבְרַכְתֶּיךָ" (שם כ, כ).
2. וגם לשיטת ה"חינוך", "שלאו דלא תחמוד ימנענו מלקחת בשום צד... מה שקנה זולתנו, אם איננו חפץ למכור אותו דבר, ולא דלא תתאוה ימנענו אפילו תתאנה בו בתוך לבנו" (ספר החינוך מצוה תטז), ולא כתב כהרמב"ם, שהאיסור הוא רק לחשוב מחשבות איך להוציא אותו חפץ מבעלות חברו ולהעבירו אליו, אלא אפילו תאוה סתם לאותו חפץ - אסורה], גם לשיטתו לא קשה קושיית האב"ע. דלשיטת ה"חינוך", האיסור הוא רק "לקבוע מחשבותינו להתאוות מה שביד אחד מאחינו בני ישראל" (החינוך שם). היינו, שהוא תוקע מחשבתו באותה תאוה, ומהרהר בה הרבה. וזה, ביד האדם להמנע ממנו, וכמו שכתב החינוך עצמו, וז"ל: "אל תתמה לומר, איך יהיה בידו של אדם למנוע לבבו מהתאוות אל אוצר כל כלי חמדה שיראה ברשות חברו... ואיך תבוא מניעה בתורה במה שאי אפשר לו לאדם לעמוד עליו. שזה הדבר אינו כן, ולא יאמרו אותו זולתי הטפשים הרעים והחטאים בנפשותם. כי האמנם ביד האדם למנוע עצמו ומחשבותיו ותאוותיו מכל מה שירצה, וברשותו ודעתו להרחיק ולקרב חפצו בכל הדברים כרצונו. ולבו מסור בידו, על כל אשר יחפץ יצונו" (החינוך שם). אבל לדעת האב"ע, שאפילו מחשבה קלה בעלמא, שחומד לבבו את אותו חפץ ורוצה שיהיה שלו, גם היא בכלל האיסור - תירוצו של ה"חינוך" אינו מספיק, כנראה. דמחשבה קלה כזו, מרגע שעלתה לבבו של אדם - כבר עבר על הלאו ד"לא תתאוה", ואינו ניצל ממנו במה שְׁיִטָּה עתה את לבו למחשבות אחרות. ולכן לא הסתפק האב"ע בתירוצו של החינוך, ונוקק לתירוץ אחר, וכפי שיובא להלן בדברי הרב שליט"א.
3. וכן משמע במכילתא דרשב"י, דהכי איתא התם: "לא תחמד, ולהלן הוא אומר לא תתאוה (דברים ה, יז) - לחייב על תאוה בפני עצמה, ועל חמדה בפני עצמה. איזו היא תאוה? - האומר לְנִי שֵׁ... [ואיזו היא] חמדה? - הכובש פְּבוֹשִׁין לִיטְלָן... יכול לא יאמר לְנִאי עֵינֵי בְּעֵינָיו, לְנִאי שְׁעָרֵי פְּשַׁעְרוֹ? - תלמוד לומר: שורו וחמורו, עבדו ואמתו, ביתו ושדהו... אין לי אלא דבר שאפשר לו לבוא תחת ידך, וחבירך חסידך" (מכילתא דרשב"י פרק כ'). משמע, שהאומר "לְנִי שֵׁ..." - כבר הוא עובר בלאו ד"לא תתאוה", ויכשהוא "כובש כבושין" וחושב מחשבות איך לממש את תאוותו ולהוציאה אל

הפועל - זהו כבר בכלל הלאו השני, שהוא "לא תִּחַמְדוּ". ולכן היה מקום לומר, שגם האומר "לִנְאִי עֵינֵי פְּעִינֵי וּשְׁעָרֵי פְּשַׁעְרוּ" עובר ב"לא תתאוה", וצריך על זה לימוד מיוחד שבכחאי גוונא אינו עובר, וכמבואר במכילתא, כיון שדברים אלו א"א להוציא מחבירו ולהעבירם אליו. אבל לפי הגדרת הרמב"ם, ש"לא תתאוה" פירושו שהוא "חושב בלבו ה"אך יקנה דבר זה" מחבירו, א"כ אין שום הוה אמינא שגם אופן כזה יהיה בכלל האיסור, ולא היה צריך לזה לימוד מיוחד.

4. ובאופן זה לא יבוא להרהר בממון חבירו אפילו הרהור קל, שגם הוא בכלל הלאו ד"לא תתאוה" לדעת הרמב"ם, כמבואר בהערה 2.
5. וחידוש גדול כתב ה"חינוך" במצוה זו. והוא, דכיון "שהתאוה מביאה לידי חימוד, והחימוד מביא לידי גזל, שאם לא רצו הבעלים למכור אע"פ שֶהִקְפָה להם בדמים והפציר בְּרַעִים יבוא לידי גזל" (רמב"ם הלכ' גזלה ואבדה פ"א הי"א), לכן לא רק ישראל מצווים במצוה זו, אלא "כל בני העולם מחוייבין בה, לפי שהיא ענף למצנת גזל, שהיא אחת משבע מצוות שנצטוו עליהם כל בני העולם" (חינוך, מצוה תט"ז).

6. ולדעת הרמב"ן, זוהי מצוה גמורה הנמנית במנין המצוות, "שלא נשכח מעמד הר סיני, ולא נסיר אותו מדעתנו, אבל יהיו עינינו ולבנו שם כל הימים" (מצנת ל"ח ב' מן המצוות שהוסיף הרמב"ן על ספר המצוות לרמב"ם. וכן כתב בפירושו לתורה - דברים ד, ט).

7. וכתב בעל הטורים בפירושו לתורה (שמות כ, טו), דלכן נהגו להתנועע בשעת הלימוד, [כמבואר בזה"ק (ח"ג ריח, ב), דכד לעאן ישראל באורייתא, מתנענען הכא והכא, ולא יכלין למיקם בקיומיהו], לפי שהתורה ניתנה באימה ובריאה וברתת וביזיע, כפי שנאמר במתן תורה: "וַיֵּרָא הָעָם וַיִּגְעַעוּ" (שמות שם), ופירש שם רש"י: "אין נוע אלא יזיע". [ועי' ספר חרדים (פס"ו אות ל')].

8. נמצא, שעשרת הדברות מסתמכות במצוה כזו, שעצם מעמד הר סיני מסייע להבין, כיצד ניתן לקיימה!

9. ונראה ששתי האפשרויות שהזכיר הרב שליט"א באופן הקיום של מצות "ויבן תִּדְבֶקֶךָ", עומדות במחלוקת הרמב"ם והרמב"ן. דהנה הרמב"ם כתב, שתוכן מצוה זו הוא "להדבק עם החכמים" (סהמ"צ מ"ע ו'), וכן כתב ברמזי המצוות שבתחילת הלכ' דעות (מצוה ב'): "להדבק בידועיו, וכן פהלכות: "מצנת עשה להדבק בחכמים ותלמידיהם... ולהתחבר להן בכל מיני חיבור" (הלכ' דעות פ"ו ה"ב). ומטרת ההדבקות בחכמים היא - כדי שיגיע לנו בזה ההדמות במעשיהם, ולהאמין הדעות האמתיות מדבריהם" (ספר המצוות מ"ע ו'). וכן כתב בהלכות: "מצנת עשה להדבק בחכמים ותלמידיהם, כדי ללמוד ממעשיהם". וכן דעת החינוך בגדר מצוה זו ובמטרתה: "שנצטוונו להתחבר ולהתדבק עם חכמי התורה, כדי שנלמוד עמהם מצוותיה הנכבדות, ויורונו הדעות האמתיות פה" (ספר החינוך מצוה תל"ד). וכן בשורש המצוה כתב החינוך: "שורש המצוה - נגלה הוא: כדי שנלמוד לדעת דרכי השם" (שם). וכל זה הוא כהאופן הראשון שהזכיר כאן הרב שליט"א.

ואולם הרמב"ן גדר מצוה זו הוא אחר, ולדעתו אין תוכן מצוה זו להדבק בחכמים, אלא תוכנה הוא "להדבק בו ית'" (השגת הרמב"ן למ"ע ז'), וכפשוטו הכתוב - "ויבן תִּדְבֶקֶךָ" (דברים י, כ), "וילִדְבֶקֶךָ בו" (שם יא, כב). וכן כתב בפירושו התורה: "ולדבקה בו - היא אזהרה מאזהרות עבודה זרה, שלא תפרד מחשבתו מן השם אל אלהים אחרים... אלא לה' לבדו יעבוד בלבו ובמעשיו. ויתכן שתכלול הִדְבִיקָה, לומר שתהיה זוכר ה' ואהבתו תמיד, לא תפרד מחשבתך ממנו בלכתך בדרך ובשכבך ובקומך, עד שיהיו דבריו עם בני אדם בפיו ובלשונו, ולבו איננו עמהם, אבל הוא לפני ה'. ויתכן באנשי המעלה הזאת, שתהיה נפשם גם בחייהם צרורה בצרור החיים... תהיה מחשבתם בהם תמיד לדבקה בשם הנכבד והנורא, ולא תפרד כוונתם מן השם" (רמב"ן דברים שם). וזהו כהדרך השניה שהזכיר הרב שליט"א באופן קיום מצות "ויבן תִּדְבֶקֶךָ". והגם שמבחינה מעשית כבר אמרו חז"ל שהדרך להגיע לדבקות בה' היא ע"י שידבק בחכמים, אבל מ"מ לדעת הרמב"ן הדבקות בחכמים אינה עצם תוכן המצוה, כפי שסבר הרמב"ם, אלא היא רק "היכי תימצא" איך לדבק בה', שע"י שהוא נדבק בחכמים, הרי הוא כאילו נדבק בה', וכמו שכתב רש"י: "ולדבקה בו - אפשר לומר כן? ! והלא אש אוכלה הוא! אלא הדבק בתלמידים ובחכמים, ומעלה אני עליך כאילו נדבקת בו" (רש"י שם. ומקור דבריו בגמ' דכתובות הנוכרת כאן למעלה).

[ולפי זה יתבאר, למה מנה הרמב"ם שתי מצוות עשה - "ויבן תִּדְבֶקֶךָ" (מ"ע ו'), "ויבשמו תִּשְׁבַּע" (מ"ע ז') - ואילו הרמב"ן כתב דשני ענינים אלו כלולים במצוה אחת - "ויבן תִּדְבֶקֶךָ" (הרמב"ן בהשגתו למ"ע ז'). דוהו מפני שהרמב"ם מצנת "ויבן תִּדְבֶקֶךָ" ענינה להדבק בחכמים, וא"כ אין למצוה זו ולא כלום עם מצות "ויבשמו תִּשְׁבַּע". אבל הרמב"ן מצנת "ויבן תִּדְבֶקֶךָ" ענינה "להדבק בו ית' בכל מיני הדביקה" (הרמב"ן שם), וא"כ שתי המצוות ענינן אחד, גם "שיתחבר לחכמים וילמוד החכמות המועילות לאהבה את ה' ית' וללכת בדרכיו" (שם), וגם "שנִשְׁבַּע בשמו לקיים מצוותיו ולהזהר מן העבירות... שתדבק נפשך אל מצוותיו ואל עבודתו, וְתִזְרַז אותה אליו בשבועות ואיסורים לקיים חפצו" (שם), דשני ענינים אלו הם אופנים להדבק בו ית'.

10. אמנם אחרי מדרגת הקדושה באות עוד מדרגות "רוח הקודש" ו"תחיית המתים", אבל מן הדרגות ששייכות לעבודת האדם - הקדושה היא הדרגה האחרונה.

11. וזהו עומק דברי חז"ל על הפסוק "וַיִּבְרְךְ אֱלֹקִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשֵׁהוּ אֹתוֹ" (בראשית ב, ג), "וַיִּבְרְכֶךָ - בָּהּ כּוֹ פְּמֶן, שכל ימות השבת היה יורד להם עומר לגלגל, ובששי לחם משנה; וַיִּקְדָּשׁ - קָדְשׁוֹ פְּמֶן, שלא ירד בו מן כלל". ועומק הדברים הוא, דאמנם "כל שיתא יומין מתברכין מיומא שביעאה" (ח"ב סג, ב), [ובפרט מתברך ממנו יום הששי, להוציא בו צרכי שבת], וזהו "בְּרַךְ אֱלֹקִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי", אבל יום השבת עצמו מופקע מלהיות בו עצמו שפע פרנסה, כי הוא מקודש ומרומם ומובדל מכל עניני מלאכה ופרנסה; וזהו "וַיִּקְדָּשׁ אֹתוֹ", "שלא ירד בו מן כלל". ולכן, השתדלות של פרנסה ביום השבת עצמו - אין בה תועלת.

ועי' אב"ע, שגם מצד כוחות הטבע המוטבעים בבריאה, יום השבת לא יוצלח למלאכה, "כי שְׁבַתִּי ומאדים הם כוכבים מזיקים, ומי שְׁחַל מלאכה או ללכת בדרך באחד משניהם - יבוא לידי נזק... והנה לא תמצא בכל ימי השבוע לילה ניום זה אחר זה שימשלו אלה שני המזיקים בהם, רק ביום הזה (בשבת), על כן אין ראוי להתעסק בו בדברי העולם, רק ביראת ה' לבדו" (אב"ע שמות כ, יד). [ועי' עוד בגמרא, שדוקא שמי ירית השבת מסוגלת למשוך לאדם שפע של פרנסה (עי' שבת קנ, ב - מעשה בחסיד אחד)].